

Новак Ражнатовић

ЖЕНИДБА КНЕЗА ПЕТРА КАРАЂОРЂЕВИЋА И ЦРНОГОРСКО-СРБИЈАНСКИ ОДНОСИ

Послије ослободилачких ратова против Турске 1876—1878. године, црногорско-србијанске односе карактерише одсуство сарадње па и значајнијих контакта између династија и влада обје земље. Црногорска влада одбила је 1879. године да прихвати предлог српске владе да на Цетињу акредитује свога дипломатског заступника. У Београду се то тумачило као зазирање књаза Николе од србијанских намјера у вези са том понудом. Када се кнез Милан почетком 1881. године прогласио за краља, то је јако погодило сујету књаза Николе. У овим годинама Србија се у спољној политици ослањала на Аустро-Угарску. Чинило се да је Београд сасвим напустио ослободилачку мисију међу дијелом нашега народа који је још био под туђинском влашћу. Црна Гора се и даље чврсто држала Русије и уздржљиво и опрезно водила у суштини антиаустројску политику. Тако је Црна Гора и у овом времену фигурирала као једини фактор који како-тако политички и даље дјелује у смислу борбе за национално ослобођење. У таквим околностима, без обзира на врло ограничене снаге и могућности Црне Горе, књаз Никола се трудио да игра што значајнију улогу у балканској политици. Ипак, и поред тако различитих спољнополитичких оријентација и тако рећи одсуства односа између влада Србије и Црне Горе, у овим годинама послје Берлинског конгреса између њих није долазило до отворених свађа и тежих династичких интрига. Али откад је књаз Никола своју најстарију кћер Зорку дао за жену претенденту на српски пријесто кнезу Петру Карађорђевићу, односи између књаза Николе и краља Милана и њихових влада постали су дубоко непријатељски, и биће испуњени тешким политичким интригама све до Миланове абдикације 1889. године.

Ко је први дошао на мисао да се кнез Петар Карађорђевић ожени кћерком књаза Николе тешко је утврдити. Најприродније је претпоставити да је то био сам кнез Петар. Међутим, ствар је у озбиљним политичким импликацијама које ће из тога проистећи, а на које су судионици тога посла морали промишљено рачунати. Кнез Карађорђевић, наравно, био је највише заинтересован за тај брак, којим ће он значајно ојачати своје претен-

дентске позиције и намјере. Али ствар је била у рукама оних који су могли да то спријече исто тако као што су га и омогућили.

Почетком 1883. године, када се наговјештавало да ће до тога брака доћи, предсједник србијанске владе Милан Пироћанац присјећа се како је назад три године црногорски војвода и министар Машо Врбица говорио у Бечу неким људима да је предсједник Министарског савјета Црне Горе војвода Божо Петровић „радио“ да се кнез Петар Карађорђевић ожени кнегињом Зорком. То је наводно било још док је на челу владе у Србији био Јован Ристић. Војвода Врбица се, према овоме свједочанству, изражавао како је он био противан да се закључи тај брак, без обзира на то што је то подупирала руска влада, а из разлога што би у том случају дошло до прекида свих „одношаја (књаза Николе) са српским владаоцем“. На основу ове верзије, изнесене по сјећању након три године, и то из треће руке, Пироћанац у своје дневнику изводи претпоставку да је Русија још тада — „изгледа“ — убиједила књаза Николу „... да уђе у интриге против краља Србије“.¹ Како пак тада није дошло до тога брака, ову претпоставку могуће је разумјети као уздржавање књаза Николе да у околностима када србијанска политика још није била проаустријски оријентисана, не изазива кнеза Милана. Али сада, пошто се краљ Милан окренуо ка Аустро-Угарској, овим браком требало је оснажити кнеза Карађорђевића као претендента на пријесто Србије, што би била стална опомена краљу Милану због тога што води такву спољну политику. Додуше, у времену које Пироћанац помиње, кнегиња Зорка могла је имати највише 16 година. Убједљивије дјелује претпоставка Слободана Јовановића да је на идеју за тај брак — „како изгледа“ — први дошао руски дипломата и познати панслависта гроф Игњатијев, али послѣје Ристићева пада, када је краљ Милан почео да се приближава Аустро-Угарској. Књаз Никола се, према овоме, у почетку колебао, али га је Миланово проглашење за краља тако озлоједило да се склонило да да кћерку кнезу Карађорђевићу.² На сваки начин, претендентство кнеза Карађорђевића ојачано тим браком, и, бар на изглед, ослобођено на цетињски двор, односно владу Русије, представљаће извјесну пријетњу и тешко лично и политичко узнемирење за краља Милана.

О претходном сондирању и договарању за закључење овога брака нема се готово никаквих података. Разумљиви политички мотиви налагали су велику опрезност и конспиративност. У мемоарима војводе Сима Поповића, међутим, на шира разматрања о овоме питању, на једном мјесту наилазимо на кратак помен о томе. Основни моменти изложени су како слиједи: „Женидба Кн. Петра (то је наслов). Виђење у Вишију. Виђење

¹ Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ) рег. бр. 9985/5 Дневник Милана Пироћанца, г. 1883, јануар 24.

² Слободан Јовановић, Влада краља Милана Обреновића, III, стр. 90.

с к. Александром. Пут књажев (Николе) у Петроград...³ Ријеч је управо о путу књаза Николе у Петроград септембра 1882. године. Према мемоарима војводе Гавра Вуковића, док је књаз Никола тада био у Петрограду, кнез Петар је „из Париза отишао у Виши да посјети кнегињу Милену као и да се позна са принцем Зорком“. Кнез Карађорђевић, излаже даље војвода Гавро, загледао се у Зорку која му се веома допала: „... средњег раста, елегантна, енергична, духовита, очију великих, црне бујне косе“. Обавијестивши се наводно о томе по доласку из Русије, књаз Никола се колебао „хоће ли му је дати“.⁴ Према овоме као да испада да књаз Никола све до свог повратка из Русије није ни знао о прилици за удају своје кћерке. Свједочанство војводе Гавра не може се сасвим одбацити, јер се свакако кнез Петар прије вјеридбе морао видјети са принцем Зорком, која му се вјероватно била и допала, али је војводу и оvdје преварило сјећање, па су ствари очигледно хронолошки испретуране. Прије свега, војвода Симо био је у пратњи књаза Николе у Петрограду, а војвода Гавро није. Војвода Симо иначе је у овоме времену био више посвећен у тајне цетињског двора. Као основни разлог за књажев пут у Петроград војвода Симо наводи управо питање удаје кнегиње Зорке за кнеза Карађорђевића. Кнез Никола је знао колики ће удар нанијети тај брак краљу Милану. Њему је било стало и до тога како ће ствар примити шира српска јавност, која је у добрим односима између Србије и Црне Горе налазила наду у будућност. Стога је књаз Никола, истиче војвода Симо, за ту брачну везу хтио да прибави одобрење руског цара, како би ублажио негативне политичке посљедице. То је дакле учињено 1882. године. Цару је књаз предочио да га једино родитељска брига нагони да најстарију кћер уда за кнеза Петра Карађорђевића, јер има толико дјевојака које не зна гдје ће и како удати. Кнеза Петра сматра добром приликом као сина бившег владара и унука Карађорђа. Затим је књаз увјеравао цара да он и не помишља ни на какво непријатељство према династији Обреновића. Штавише, он ће и кнеза Петра као свога зета чувати „ако би он сам“ (подвукао Н. Р.) нешто покушао против Обреновића. Цар је књазу ово одобрио и још му је обећао мираз за кнегињу Зорку, завршава војвода Симо.⁵

Према наведеном концепту војводе Сима најприје је било „виђење у Вишију“. Вјероватно је то виђење о коме шире говори војвода Гавро. Томе је свакако морало претходити неко сондирање или бар договор за виђење. Потом слиједи „виђење са

³ Војвода Симо Поповић, мемоари, Архив Историјског института СРЦГ, Титоград. (= АИИ) фасц. 137, св. II, лист 138. На посебноме листу, одвојено од мјеста гдје се шире говори о закључењу овога брака и србијанско-црногорским односима.

⁴ Војвода Гавро Вуковић, мемоари, Државни музеј, Цетиње, поклони и откупи, (= ДМЦ), Ф. II, одјељак „Карађорђевићи у Црној Гори“.

⁵ Мемоари В. Сима, исто, лист 185—186.

к. Александром“. Јасно је да је ријеч о бившем владару Србије, оцу кнеза Петра, Александру Карађорђевићу. Природно је претпоставити да је претходно кнез Александар разговарао са књазом Николом о томе. Врло је вјероватно да су се очеви том приликом споразумјели за ступање у брак њихове дјеце. А како се радило о браку са осјетљивим политичким импликацијама за обје стране, нормално је сматрати да је и руска влада, од чијег става је све зависило, била у току те ствари. Послије тога, а редослијед у концепту војводе Сима то ваљда, и значи, књаз Никола је отишао у Петроград. Вјерујемо, и разумљиво је, да је књаз Никола ишао тамо са већ готовим и сигурним начелним рјешењем. Са руским царем је ваљало ствар коначно утврдити, посавјетовати се о држању према очекиваним политичким реакцијама и регулисати за обје стране важно питање мираза.

Што ће књаз Никола о овоме браку увијек образлагати да га је руководила само породична брига, да то није уперено против Обреновића са којима жели најбоље односе, то прије свега значи сасвим опортуну избјегавање да се за спољну употребу коментарише о стварном политичком значењу склапања овога брака. Руска и црногорска влада, као и породица Карађорђевић, хоће углавном да краља Милана држе у сталној опсјени постојања једне алтернативе за његову све непопуларнију унутрашњу и све више аустрофилску спољну политику.

Када су се из Петрограда вратили, књаза и његову пратњу у Бечу је дочекао кнез Петар Карађорђевић. „Ствар се држала још у тајности“, само толико каже војвода Симо о стварној вјеридби кнеза Петра и Зорке. Књаз је са свитом одсјео у хотелу „Златно јагње“, а кнез Петар је долазио овамо на ручак два пута. Књаз Никола и кнез Петар разговарали су и насамо. Тако је сигурно књаз разговарао и са руским царем. Војвода Симо очигледно није био посвећен у тајне тих разговора. „Али поред све тајности и конспиративности падали су у очи ти ручкови и виђења, па се около почело нагађати у чему је ствар“.⁶

У новембру 1882. године кнез Петар се из Париза обратио војводи Божу Петровићу, као своје школскоме другу из војне академије у Сен Сиру у Француској, с молбом не би ли код књаза Николе издјествовао дозволу да се породица Карађорђевић пресели у Црну Гору. А независно од тога, кнез Петар изражава жељу да ускоро сам посјети Цетиње. Књаз Никола наложио је војводи Божу да на фин начин осујети намјеру кнеза Петра

⁶ Исто, 186. На једном од ручкова у „Златном јагњету“ књаз је преко војводе Сима позвао и српскога пјесника Јована Јовановића Змаја. Речено му је да ће тамо бити и кнез Карађорђевић. Змај је најприје обећао да ће доћи. Али се затим извинио в. Симу да не може доћи због хитног састанка конзилијума љекара ради операције над Пером Тодоровићем. Књаз Никола је примјетио: „Препас се, не смије доћи“. Војвода Симо претпоставља да је Змај „у толико нешто начуо“ о вјеридби кнеза Петра, или је просто хтио избјећи непријатности, које би стога могао имати у Београду“.

да се са породицом настани на Цетињу, помињући му материјалне разлоге и тешкоће око смјештаја, док је он сам могао доћи у посјету кад би зажелио.⁷

Јануара 1883. кнез Петар Карађорђевић дошао је на Цетиње. „Глас Црногорца“ биљежи да је он дошао из жеље „да види Црну Гору и да походи неке овдашње пријатеље своје“. Одсјео је код војводе Божа Петровића. У истој броју листа била је објављена вијест да су светосавској прослави на Цетињу „... Присутствовали Њ. В. господар, Њ. Св. књаз Петар Карађорђевић, државни савјетници и министри црногорски“. Дакле, по протоколу мјесто Карађорђевића је одмах иза највишег.⁸ Према војводи Гавру Вуковићу, кнеза Петра су у Црној Гори веома лијепо примили, како књаз и главари тако исто и народ. Црногорцима је он импоновао као унук Карађорђа, жељели су да га виде, поздраве, поразговарају са њим, видно су изражавали своје поштовање и уважавање према њему. Нагађало се зашто је кнез Петар дошао — „свако се веселио будућем срећном догађају у двору“. Вечери је кнез Петар проводио у кругу породице књаза Николе. Међутим, војвода Гавро констатује и ово: „Занесеност и приступање Црногораца око кнеза Петра није било пријатно двору, јер то, сматрало се, искључиво припада књазу и његовим синовима“. Таква општа атмосфера дјелује сасвим убједљиво. Иначе је војвода Гавро овдје написао и неке чудне и тешке ријечи: „Принц Петар као и сви Србијанци био је (одавно — прецртано) задојен мржњом (и презрењем — прецртано) према књазу Николи и Црној Гори, па је био изненађен искреним уважавањем и предусретљивошћу Црногораца“.⁹ Ријеч „одавно“ за годину 1883. ни логички никако не стоји, па се Вуковић накнадно присјетио да је прецрта. Развој србијанско-црногорских односа довешће да се кнез Петар у својим претендентским тежњама последије 1890. тешко разочара у књаза Николу. Послије 1903, када Петар Карађорђевић буде краљ Србије, доћи ће до најтежих политичких сукоба између династија и влада

⁷ Државни музеј, Цетиње, приновљени рукописи (даље само ПР), послата писма, 27. I 1883. бр. 24.

⁸ „Глас Црногорца“ од 16. I 1883.

⁹ Мемсари в. Вуковића, исто. Овдје војвода Гавро још излаже како су у двору учи доласка кнеза Петра била савјетовања књаза са главарима о питању да ли ће му Зорку дати. Књаз се колебао, војвода Вожа такође, војвода Станко Радоњић био је против, а кнегиња Милена, војвода Петар Вуковић и војвода Миљан Вуков били су за. Најзад су наводно ријешили да чекају кнеза Петра, да виде његове услове, па онда да одлуче („Петар Карађорђевић дође у марту 1883“!). У контексту свега немогуће је прихватити да се тек „у марту“, односно јануару, ствар имала одлучити. Могуће је да је књаз позивао главаре на „савјетовање“, можда у циљу да сакрије оно што је већ тајно ријешено и да питању да изглед договора са њима. Истина, формална вјеридба тек је предстојала. Карактеристично је при томе да су кнегиња Милена као мајка Зорке и војвода Петар као отац Милене на тим „савјетовањима“ без резерве одобравали удају Зорке за кнеза Карађорђевића.

обију земаља. Војвода Вуковић писао је мемоаре послје свега тога, послје првог свјетског рата. Осјећања каква Вуковић приписује кнезу Карађорђевићу при његовом ступању у брак са Зорком Петровић, од чега он као претендент толико очекује за своју будућност, могла су настати само касније, након познатих политичких догађаја и искустава, и то само према његовоме тасту књазу Николи. А могли би се запитати не садржи ли се ту дио злурадих осјећања самога писца мемоара према некадашњем принцу „луталици“. Уосталом, војвода Симо на крају напријед коришћеног концепта каже: „Књаз је сваком приликом подизао углед свога зета“.¹⁰ Пошто је ово само теза концепта, војвода Симо је имао свакако да ту у наведеноме смислу и нешто више рече.

На неколико дана уочи доласка кнеза Петра на Цетиње, књаз Никола нашао је за потребно да о томе обавијести аустријског посланика код цетињског двора, пуковника барона Темела. Ово је Темел одмах доставио Бечу, а отуда је дошла „оштра опомена“ књазу Николи. Министар спољних послова Аустро-Угарске гроф Калноки поручује књазу Николи да ће носити сву одговорност за посљедице које могу проистећи из његових односа са Петром Карађорђевићем. Књаз је, према овоме извору, на то одговорио да ће увијек бити готов да да задовољење Аустро-Угарској када би њени интереси били оштећени кривицом Црне Горе. Али јој не може признати право да се мијеша у ствари које се ње уопште не тичу. На овакву реакцију Темелу је наново поручено да каже књазу да је Аустрији туђа намјера да се мијеша у унутрашње ствари књажевине, него је само „пријатељски упозорила“ на могуће посљедице. Руски посланик на Цетињу, извјештавајући о свему овоме своју владу, саопштава и како је књаз потом образлагао да је аустријској влади на горњи начин одговорио јер је она дирнула у основе независности његове земље. „Не можемо дозволити да Аустро-Угарска према Црној Гори утврди односе какви на жалост већ постоје према Србији . . . Крајња опрезност и чак попустљивост у свим питањима која немају принципијелан карактер и ревносно чување принципа независности . . .“ тако књаз Никола, према Аргиропулу, дефинише своју политику према Аустро-Угарској.¹¹

Боравак кнеза Петра Карађорђевића на Цетињу изазвао је тешку реакцију у владиним и дипломатским круговима Србије, као и Аустро-Угарске. Србијански посланик у Бечу јавља својој влади како је кнез Петар на Цетињу дочекан са владарским почастима. Затим да га је књаз Никола одликовао Даниловим крстом I степена. А „његово бављење на Цетињу има за циљ

¹⁰ Мемоари в. Сима, исто.

¹¹ ПР, посл. писма од 15. и 27. I 1883, као и годишњи извјештај Аргиропула о спољној политици Црне Горе у години 1883. од 31. XII исте године.

прошевину Зорке“, каже се овдје.¹² Филип Христић такође из Беча јавља шта је у вези са Карађорђевићем разговарао са министром Калнокијем. Аустријски министар сматра да је посао кнеза Карађорђевића на Цетињу прије свега непријатељски акт књаза Николе не само према Србији већ и према Аустро-Угарској. Калноки Христићу каже да је о томе разговарао са руским министром спољних послова Гирсом и амбасадором Лобановом. Ставио им је до знања како се „нажалост уопште држи“ да књаз Никола такав акт „није могао“ учинити без знања руске владе. Али обојица су га увјеравали — хоће канда и Калноки у исто да увјери Христића — да је књаз Никола искључиво по својој вољи поступио. Најзад се чини на знање србијанској влади да је аустријска влада учинила „озбиљне представке“, да је не само изразила негодовање већ и опоменула црногорску владу да неће трпјети стално бављење Карађорђевића на Цетињу (сигурно је ријеч о наведеном дуелу, по руским изворима, између Темела и књаза Николе, али књажева оштра реакција овдје се не помиње). „Ја сам грофу Калнокију благодарио на пријатељском акту“, завршава Христић.¹³ Предсједник владе Милан Пироћанац биљежи како је аустријски посланик у Београду Кевенхилер тих дана саопштио краљу Милану садржину разговора између пуковника Темела и самог кнеза Петра на Цетињу. У томе разговору кнез Карађорђевић, „бранећи себе“ од оптужби да је дошао због политичких интрига, „изјаснио се“ како он за своје претензије све очекује од мирног и законитог пута. Из тога разлога он је наводно одбио понуде „*опозиционера династичких из Србије*“ да га подрже у његовим аспирацијама на српски пријесто.¹⁴ О овоме се овдје ништа више не каже.

Цетињски полувзванични орган „Глас Црногорца“ реагује на писање прије свега аустријске штампе поводом боравка кнеза Петра на Цетињу. Демантују се све гласине „*и комбинације*“ у вези са тим. Он је дошао, инсистира се овдје, да види Црну Гору и посјети своје старе пријатеље. Овамо је уосталом свакоме слободно доћи, долазе и странци — „*акамоли унук Карађорђев*“. Одлучно се одбија и сама помисао да би овај догађај могао и најмање пореметити братске и пријатељске односе између Србије и Црне Горе и између „*њихових узвишених Владалаца*, а на подметање којекаквих неваљалаца можемо само с презрењем одговорити“. Династија Петровић има пред собом много више и племенитије циљеве управљене на срећу „*народа нашега ма гдје он био*“, да би се упуштала у тако ниске и егоистичке сплетке.¹⁵ Не демантује се, дакле, да на Цетињу предстоји нешто значајно

¹² Дипломатски архив Државног секретаријата за иностране послове СФРЈ у Београду, политичко одјељење (= АДСИП, ПО) Ф III, К/3 изв. од 18. и 19. I 1883.

¹³ Исто, К/6, Ф. Христић — М. Пироћанцу, бр. 5, 8. II 1883.

¹⁴ Дневник М. Пироћанца. исто, 24. III 1883.

¹⁵ „Глас Црногорца“, 3. II 1883, бр. 5.

између Петровића и Карађорђевића, већ се само одбија да то може значити политичку интригу.

Књаз Никола, знајући колико ће удајом Зорке за кнеза Петра озлоједити краља Милана, једном је дошао на мисао да му се „учини вјешт“. О томе нас обавјештава војвода Симо Поповић, али не означава прецизније када му је књаз изнио ту намјеру. Но углавном то је морало бити када је мање-више било јасно да ће до тога брака заиста доћи. Књаз је, дакле, војводи Симу стао разлагати како краљ Милан држи да је женидба кнеза Петра уперена против њега и његове династије, и као да „... ја спремам кнеза Петра за српски пријесто“. Краљ Милан му то пријатељство са Петром Карађорђевићем није могао опростити. Стога је књаз Никола смислио да војводу Сима пошаље краљу Милану, да га увјери „... о мојој непромијењеној, искреној љубави“. Ако је кнез Петар до тада што радио против Обреновића, од сада, као зет књаза Николе, то неће моћи нити смјети, на шта ће овај „најстрожије пазити“. Књаз је и сам имао у виду кумства са кнезом Михаилом, али нека се краљ Милан стави у његов положај, који има толико кћери, које треба „колико-толико према себи удомити“, па нека сам пресуди да ли је могао одбити кнеза Петра. Војводи Симу, разумљиво, било је веома негодно да се прихвати ове мисије, и био је ријешен, каже, да је свакако избјегне. Упитао је књаза шта ће бити ако краљ Милан не уважи наведене разлоге, већ тај брак буде сматрао „прекидом пријатељства и сваких одношаја с Вама“. Да ли ће књаз у томе случају отказати удају Зорке за кнеза Петра. „Јеси ли при себи! То је ствар свршена. И напошљетку није ми стало како ће то узети краљ Милан. Ја хоћу само да му се учиним вјешт, да последице не може нико други рећи да сам морао предвиђати све тешкоће од женидбе Петрове у мојим одношајима према Обреновићима и Србији, а да нијесам ништа радио да их отклоним“. На овакав одговор војвода Симо је, како наводи, примијетио да је најбоље не шиљати никаквог изасланика. Могло би се само десити да краљ Милан, чим би сазнао за предмет мисије, тога изасланика и не прими. Војвода Симо затим савјетује књазу да би краљу Милану могао упутити једно својеручно писмо са образложењима у наведеном смислу. А ако баш хоће да шаље изасланика, много је боље да пошаље свога блиског рођака, члана династије, војводу Божа Петровића, који би као такав имао већи значај и „могао би на краља Милана више упливисати“. Као да је војвода Симо на крају убиједио књаза у нецјелисходност и опасност таквога корака, па је овај напокон рекао: „Па нека стоји за сада тако. Разговараћу са књагињом“.¹⁶ Јасно да је књаз Никола био дубоко свјестан какве ће последице тај брак имати за будуће односе између двије династије и уопште државне односе између Србије и Црне Горе. Књаз је вјероватно тражио гест како

¹⁶ Мемоари В. Сима, исто, лист 186—187.

да себе ограда и оправда, не толико, можда, пред краљом Миланом, колико пред широм српском јавношћу. Али сама чињеница склапања овог брака има одређено, постојано и веома наметљиво политичко значење, па би покушаји у наведеном смислу могли произвести чак супротан ефекат — још већу озлојеђеност краља Милана и србијанске владе.

Формална вјеридба, ако је то уопште и требало, између кнеза Петра и кнегиње Зорке обавила се по свој прилици пред Петров одлазак из Цетиња. Ствар се управо и даље држала у строгој тајности, да није било никаквих званичних саопштења. Како руски отпавник послова на Цетињу Шпајер јавља, кнез Петар је отишао 27. II 1883. године (по старом календару). Затим извјештава како се аустроугарска штампа „свих боја и тонова“, обилато занимала боравком кнеза Карађорђевића у Црној Гори, износећи свакакве претпоставке и вијести о политичким интригама што се на Цетињу у вези са тим кују против Аустро-Угарске и Србије. Међутим, каже руски отпавник послова, за шест недеља боравка кнеза Петра на Цетињу нијесу вођени никакви политички разговори између њега и књаза Николе. Та посјета имала је само породичне разлоге. „... Кнез Петар је био радосно примљен у породици књаза Николе, просио је руку кнегиње Зорке и отишао добивши сагласност да са родитељима уреди своје новчане послове“. Дан свадбе још није био утврђен, а овдје се претпоставља да ће бити у јуну када кнез Петар треба да се врати са пута. Најзад, књаз Никола је „препоручујући ми да о више изложеном извијестим Ваше Високопревасходство (министра Гирса) изразио наду да императорска влада неће дозријевати у какве политичке разлоге и задње мисли у томе кораку, који је Његово Височанство учинило само из бриге за срећу своје кћерке“.¹⁷ Из овога се може стећи утисак да књаз Никола није био начисто са ставом Русије. Међутим, то би значило да је он руску владу у овоме питању ставио пред свршен чин! Ваља се опоменути свједочанства војводе Сима као истакнутог члана пратње књаза Николе у посјети Петрограду почетком јесени 1882. године, да је управо тада књаз добио коначни пристанак цара Александра III за закључење овога брака. Уосталом, посриједи је одређени политички рачун руске владе. А пристанак самога цара вјероватно се могао крити и од министра спољних послова Гирса. Разлог за конспирацију био је прије свега што се ствар директно имплицирала у балканску политику, гдје су се озбиљне тежње и интереси Русије и Аустро-Угарске толико сукобљавали. Због свега тога није нимало чудно ако један отпавник послова на Цетињу не зна за цареву и књажеву тајну. А књаз Никола је иначе волио да се на разне начине „чини вјешт“. И управо из одговора Гирса види се да је горњи извјештај примљен код руске владе са потпуним задовољством и у

¹⁷ ПР. посл. писма, Шпајер — Гирсу 28. II 1883.

ствари као нешто очекивано. „Због живог учешћа што Господар Император узима у свим догађајима који се тичу породице Његовог Височанства, Његовом Величанству мило је било изразити жељу да предстојећа веза обезбиди пуну срећу младоме пару и буде извором радости за самога књаза. С обзиром на Ваш извјештај од 28. II, Император је потпуно убијеђен, изразив своју сагласност на ту везу, да су Његовом Височанству савршено туђе комбинације и мисли које црногорској влади приписују њени непријатељи“, завршава Гирс.¹⁸ При свему ваља имати у виду да ни руска ни црногорска влада за склапање овога брака нијесу везивале никакву непосредну политичку акцију уперену против владе краља Милана, односно Аустро-Угарске. Додуше, нигдје се не говори да ли би се или не би руска и црногорска влада жељеле користити кнезом Карађорђевићем, ако би за то некада настали повољни услови у Србији. За сада се само инсистира на неполитичком третману тазбинске везе између династије Петровић Његош и претендентске династије Карађорђевић. Али то мање-више има вриједност само као политички такт, као обилажење суштине ствари. Одређени политички мотиви свакако су били пресудни за склапање овога брака.

Србијанска влада нестрпљиво се интересовала какав је био исход мисије Петра Карађорђевића на Цетињу. Филип Христић питао је у Бечу министра Калнокија да ли је кнез Петар испросио Зорку. Калноки је одговорио да га је пуковник Темел извјестио како о томе ништа не зна, да се на Цетињу више о томе „готово и не говори“. Књаз Никола, иначе, овога маја путује у Москву на крунисање цара Александра III. Поводом тога гроф Калноки сматра да уколико предстоји та женидба, неће се оставити прије књажева повратка из Москве, гдје ће се потрудити да „испроси мираз“ за Зорку. На крају је Калноки Христићу интересантно рекао да краља Милана треба причувати, јер би последице њега у Србији прије дошла република него кнез Карађорђевић, што најмање Русији иде у рачун. Калноки међутим држи да је кнез Петар ишао у Црну Гору са знањем Руса, „ако не владиним а оно комитета московског“.¹⁹ Министар Калноки је поново пренио Христићу што „му је рекао Темел“, да од женидбе кнеза Карађорђевића са кнегињом Зорком нема ништа, „и да се о томе скоро и не говори на Цетињу“.²⁰ Знамо пак да је истина у супротном. Међутим, у обавјештењима и резоновањима што их Калноки даје Христићу има неке чудне противурјечности, па и нелогичности: кнез Карађорђевић је био у Црној Гори са знањем Русије — а од женидбе неће бити ништа; краља Милана треба чувати — али не од Карађорђевића већ од републике; ни Аустро-Угарској а још мање Русији република не иде

¹⁸ Исто, прим. писма, Гирс — Шпајеру 26. III 1883.

¹⁹ АДСИП, ПО, Ф II, 3/1, Христић — Пироћанцу, 8. III 1883.

²⁰ Исто, Ф II, 3/3 2. IV 1883.

у рачун. Пада у очи да је Калноки говорећи о женидби Карађорђевића преносио само оно што му је Темел наводно писмено доставио или рекао. Могуће да ни Темел и Калноки нијесу непосредно знали за цетињску вјеридбу, али је тешко вјеровати да су држали да од тога неће бити ништа. Из напријед наведеног дуела књаза Николе са Темелом, о чему Калноки неће да обавијести србијанску владу, може се закључити да аустријска влада увиђа да нема начина да цетињску свадбу, извјесну или евентуалну, спријечи. Зато је засад аустријској влади најзгодније да представља србијанској влади као да се у ту могућност не вјерује, или се не зна да ли ће од тога што бити, а ако би и било, то неће бити тако опасно за краља Милана. Могуће да Аустро-Угарска у јачању претендентских позиција кнеза Карађорђевића налази и неку индиректну корист: тада ће краља Милана, тј. спољну политику србијанске владе, још јаче везати за себе, учинити је још зависнијом.

Али сама руска влада, по једном извору, дошла је на мисао да већ почетком априла обавијести и да објашњења краљу Милану о предстојећем догађају на Цетињу. У тајном Билтену руског министарства иностраних дјела, прилогу за 8. IV 1883. године, констатује се да је ситуација у вези са браком кнеза Карађорђевића и Зорке Петровић Његош деликатна. То питање је било тајни циљ посјете кнеза Петра књазу Николи. Руска влада намјерава да учини све што од ње зависи да се поводом тога ситуација не компликује на штету интереса њене земље. А одмах затим: „Нашем представнику је било стављено у дужност да даде објашњења у овоме смислу лично краљу Милану, тј. у погледу пројектоване свадбе између принцезе Зорке и принца Петра Карађорђевића . . . Ми ту свадбу сматрамо као искључиво фамилијарни посао коме не желимо да дајемо никакав карактер политичких интрига. Наше изјаве [које?] у овоме погледу биле су потпуно отворене и јасне, како у Београду тако и на Цетињу“.²¹ Није уопште јасно да ли је шта и како од свега наведеног речено краљу Милану. По даљем развоју дипломатских интересовања о овој ствари, како ће се видјети, намеће се закључак да краљ Милан и србијанска влада нијесу били обавијештени о предстојећој свадби на Цетињу све до повратка књаза Николе из Москве. Такав закључак унеколико се поткрепљује и чињеницом што се Аустро-Угарска влада у овоме питању већ равнодушно односила, па је мало чудно да је краљ Милан, ако је о горњем био обавијештен, то сакривао од Беча.

Крајем маја 1883. године књаз Никола се вратио из Москве и задржао у Бечу. По прилици он је разговарао са министром Калнокијем о предстојећој женидби кнеза Карађорђевића. То се у дневнику Милана Пироћанца наводи као повјерљиво саопштење секретара руског посланства у Београду краљу Милану.

²¹ ПР, прим. писма, полит. билтен за април 1883.

Књаз Никола, према овоме, увјеравао је Калнокија да кнез Карађорђевић није никакав претендент, да га он као таквога не би ни примио. Његова женидба са принцем Зорком ствар је савсим приватне природе и то не би требало да изазове никакво нерасположење код краља Милана. Књаз Никола би желио да се томе браку не даје никакав политички привид, и сматра да би се то могло постићи ако би се на свадби дао „заступити аустријски цар као пријатељ краља Милана“. Калноки је одвратио књазу да он може мислити шта хоће али у самој ствари у питању је политика, а веома се чуди да се може и помислити да би се цар дао заступити на свадби „једноме битанги“, завршава се у дневнику Пироћанца.²²

Послије тога, такође у Бечу, књаз Никола је преко војводе Божа Петровића успио да приволи србијанског министра иностраних дјела Чеду Мијатовића да га посјети. Позвао га је под изговором, наводи Слободан Јовановић, „да га јако поштује и жели да га позна“. Водили су врло дуг разговор ноћу. Књаз је дуго разлагао и увјеравао како је веома пријатељски наклоњен краљу Милану. Кћер је обећао кнезу Карађорђевићу тек пошто му је овај, наводно, дао тврду ријеч да више неће агитовати против династије Обреновића и да се одриче свих права на пријесто Србије. Тај брак у интересу је династије Обреновића, убјеђивао је књаз. А затим, на ужас Мијатовића, књаз Никола га је понудио да предложи краљу Милану да се прими кумства на цетињскоме вјенчању. То је књаз образлагао тиме што би се на тај начин зближиле све три српске династије. Тада се ничега не би имали плашити, и Бугарска би ступила у тај савез, а он сам би дошао у државну посјету Београду и Софији. Потом је књаз Никола почео пребацити како се Србија плаши Аустро-Угарске. Он је се не боји, није сам, има иза себе три милиона руских бајонета и уз себе три милиона Срба. Сви Срби вјерни су Русији, „а невјерни су само неколицина“. Све то, каже Мијатовић, књаз је говорио у неком раздраженом стању. Мијатовићу се чинило да књаз није тријезан.²³ Нама пак изгледа да ако је књаз могао понудити Колнокију да цар Фрањо Јосиф пошаље изасланика на свадбу на Цетињу, могао је понудити и кумство краљу Милану, и то у потпуно тријезном стању. Заиста, обје понуде су биле политички несмотрене, а друга и скроз неделикатна. Могуће је да је књаз Никола овога пута у Русији био нечим јако охрабрен. На сваки начин он је видио да аустроугарска влада у суштини доста млако реагује у вези са предстојећом свадбом. Била је ово одлична прилика да књаз Никола даде маха својој великој сујети, а у неку руку и илузијама о својој моћи. Он краљу Милану отворено ставља до знања колико се осјећа јаким и у српском свијету утицајним, а све зато што се ослања на Русију.

²² Дневник Пироћанца, исто, 24. V 1883, лист 47.

²³ АДСИП, ПО, Ф II, З/III бр. 44 в. VI 1883.

Нуди кумство ради измирења династија, односно да би се затим тобоже повела јединствена, антиаустријска, ослободилачка политика на Балкану. За тај политички правац књаз Никола је самога себе препоручио као арбитра измирења и савеза на релацији Цетиње—Београд—Софија. Књаз Никола свакако је разумијевао да тада није било услова за такав широк и радикалан преокрет на Балкану. Био је то углавном саркастични пријекор краљу Милану за политику какву је водио. Уосталом, српски дипломата Богићевић јављао је тих дана из Беча како у аустријским политичким круговима оцјењују понуду кумства краљу Милану: „... да је кнез Никола хтео тиме да Србију уплаши“.²⁴

Краљ Милан је понуду кумства књаза Николе примио са страшним огорчењем.²⁵ Како Слободан Јовановић излаже, Мијатовић је „ипак зато“ што му се учинило да књаз Никола није тријезан понуду кумства озбиљно схватио, па је „готово препоручивао“ да се краљ Милан тога прими. „Краљ Милан и Пироћанац згранули су се на Мијатовића“. Краљ му је јако замјерио и што је уопште ишао на састанак књазу Николи.²⁶ Кумство је одбијено једним писмом, у коме заиста није било ничег увредљивог за књаза Никола. Ту се најприје каже да србијанска влада веома цијени разлоге што их наводи књаз у прилогу искреног приближавања између владајуће краљевске династије у Србији и породице Карађорђевић. „Но краљ у исто време увиђа и осећа дужности које му прописује мученичка смрт блаженопочившег кнеза Михаила и драгоцени интереси српског народа изражени у одредбама земаљског устава, а који се никако не могу сложити са узимањем ма каквог учешћа у женидби Г. Петра Карађорђевића. Ма каква дакле да је жеља краљева да се братски одазове вашим предлозима, у овоме случају и разлози морала и уставне обавезе томе на пут стају“.²⁷ На коректан начин књазу Николи је тим писмом јасно и одлучно стављено до знања да добри односи између београдског и његова двора нијесу више могући. Књаз Никола дозволио је дакле себи да се благо и уздржано нашали са аустријским царем и веома дрско са краљем Миланом. О расположењу и реаговању самога кнеза Петра Карађорђевића поводом идеје да му краљ Милан буде кум, имамо само свједочанство војводе Гавра Вуковића. Овај каже да је та мисао кнезу Петру била одвратна, он ју је исмијавао, „али је пустио таста да изигра комедију до краја, знајући да је то немогуће“.²⁸ Наравно,

²⁴ Исто, Богићевић — Пироћанцу 11 VI и. г. бр. 45.

²⁵ Сасвим је разумљиво што је краљ Милан био дубоко увријеђен. Како војвода Гавро саопштава, краљ Милан је, чувши за то, стао скакати по кабинету, прдити и псовати књаза Никола „... зар ме није могао поштедети онај голи просјак из оних гладних гудура! ... ја да кумујем убицама кнеза Михаила! ...“ Мемоари, исто.

²⁶ Слободан Јовановић, н. д., 88 — 89.

²⁷ Записи, књ. XVI, Јован Мариновић — књазу Николи, 6. VII 1883, стр. 106.

²⁸ Мемоари Г. Вуковића, исто.

тима књаз Никола није чинио част ни своме зету, а политички тај потез у постојећим околностима био је без стварног резона.

Такво држање књаза Николе било је могуће јер се аустријска влада већ била помирила са предстојећом свадбом на Цетињу. Србијански посланик у Бечу, Богићевић, јављао је почетком јуна својој влади како га је министар Калноки увјеравао да ствар брака кнеза Карађорђевића треба сматрати као чисто приватну, која не треба да упливише на односе Србије са Црном Гором и Русијом. Калноки је потом савјетовао да треба избјежавати реприминације и изражавање озлојеђености према Црној Гори из разлога да би се имало повољнијег основа да владе Аустро-Угарске и Србије строже и јаче поступају према кнезу Петру, ако што убудуће буде покушавао. Књазу Николи речено је са аустријске стране, каже се овдје, да ако кнез Петар не буде миран, неће се уопште обазирати што је он његов зет. Са друге стране, руски амбасадор у Бечу, кнез Лобанов, рекао је Калнокију да је књаз Никола узимајући Карађорђевића за зета тиме постао морално одговоран за његово будуће држање.²⁹ Међутим, рускога цара на цетињској свадби заступаће једна висока личност. Поводом тога србијански посланик у Петрограду Гарашанин веома озбиљно ће опоменути да су се тамошњи амбасадори Аустро-Угарске и Њемачке према томе браку односили уздржано и „са неком индиферентношћу“.³⁰ Аустријско реаговање у почетку, док се о томе на страни само нагађало, било је оштрије; видјели смо упозорење преко Темела књазу Николи. А сада, када је јасно да иза тога чврсто стоји руски цар, аустријска влада се са тим доста лако мири, можда и зато што нема начина да то спријечи. Али аустријска влада биће увијек будна и спремна да прије свега упозори књаза Николу, сматрајући га главним и одговорним за рад и смјерања кнеза Карађорђевића према стању ствари у Србији.

Може се рећи да је неутрално и мериторно а зато и објективно мишљење оно што србијански дипломата Филип Христић преноси из Лондона: Енглески дипломатски кругови у потпуности се слажу да је предстојећа цетињска свадба дјело озлојеђености Русије против краља Милана, односно његовога садашњег ослањања на Хабзбурге.³¹

Став, бојазни и резоновања у србијанским владиним круговима свакако се донекле огледају и у једном писму посланика Богићевића предсједнику владе Пироћанцу. Према овоме цио план око цетињске свадбе уперен је против Србије, у првом реду као краљевине, тј. династије Обреновића као краљевске, а и против Аустро-Угарске. Књаз Никола се у Русији жалио што се Србија прогласила краљевином. Ако тако остане, за Богићевића је

²⁹ АДСИП, ПО, Ф II, 3/1, бр. 31, 8. VI 1883.

³⁰ Исто, Ф II I/18, бр. 34, 10. VIII 1883.

³¹ Исто, Ф II, 3/3, 29. VII и. г.

„извесно да ће Црна Гора напоследку пропасти“. Зато књаз Никола сада настоји или да Србија „престане бити краљевином“, или да се он устоличи на српски пријесто. У томе циљу књаз Никола је дао кћер кнезу Карађорђевићу. Само у томе смислу су, по тумачењу Богићевића, истините ријечи књаз Николе да је кћер дао Карађорђевићу пошто му је овај наводно обећао да се одрекне својих „назовиправа“ на српски пријесто. Овакво резоновање, јасно, у цјелини је лишено озбиљнијег политичког смисла, али се у њему одражава колико се у србијанским владајућим круговима, у страшном огорчењу на књазу Николу, томе давало значаја и страховало. Интересантно је када Богићевић на крају, констатујући да у свему томе књазу Николу подржавају Руси, каже да се око тога све радило и ради мимо министра спољних послова Гирса, да он „само фигурира а други наређује“.³² Не види се одакле је извор овој тврдњи, тек то, без обзира колико су горња Богићевићева резоновања произвољна, ипак упућује на закључак да су главне договоре за ову ствар тајно извршили цар Александар III и књаз Никола.

Било је изгледа и неких претпоставки није ли садашња веза Петровића Његоша и Карађорђевића знак да Русија ускоро нешто озбиљније смјера у својој политици на Балкану. Милан Пироћанац у своме дневнику биљежи како ствари изгледају аустријском министру за Босну и Херцеговину Венијамину Калају. По овоме брак кнеза Петра и Зорке сигурно је под патронатом Русије и уперен је против Србије и њенога краља. Мада, наводно, Калају не изгледа да је на помолу неки велики заплет између Русије и Аустро-Угарске, тај брак му је ипак један од симптома да ће Русија наредне јесени негдје на Балкану изазвати неку провокацију против Аустро-Угарске. Стога је, стоји код Пироћанца, Калај издао строге наредбе војним властима у Босни и Херцеговини да се сваки евентуални испад из Црне Горе на граници Херцеговине најодлучније сузбије.³³ По прилици, дакле, предстојећа свадба на Цетињу имала је и практичних реперкусија на држање аустријских власти у Босни и Херцеговини према Црној Гори.

Руска влада хтјела је још једном да ублажи утисак на страни због предстојећег догађаја на Цетињу, тим прије што ће је тамо заступати једна висока личност. У Билтену Министарства спољних послова од 15. VII 1883. каже се како су руски дипломати „још једном“ истакли да је породична веза између књаз Николе и кнеза Карађорђевића произвела веома мучан утисак код србијанске владе и нарочито краља Милана. Али то је искључиво приватна ствар „коју смо ми увијек тако третирали“. Ипак, цар није могао да не задовољи књазу Николу и пошаље му „специјалног представника“ на свадбу у личности

³² Исто, Богићевић — Пироћанцу, 3/III, бр. 44, 8. VII и. г.

³³ Дневник Пироћанца, исто, 15. VII и. г. лист 54.

грофа Орлова Денисова, који управо треба да отпутује на Цетиње.³⁴ Нешто интимнији руски став огледа се у писму министра Гирса књазу Николи. Иако су у Београду узнемирени и у Бечу се тиме исто тако баве и хоће да виде прст Русије, цар је, каже се, увијек имао пуно повјерење у књажеву мудрост и ни једног тренутка није оклијевао да буде представљен на свадби“. Ако ће то бити праћено новим рђавим сумњама са истих страна, Гирс је увјерен да ће књаз знати да то неутралише.³⁵ Књаз ће последице свадбе писати Гирсу да ће докази које буде дао као и вријеме показати да је, одобравајући ту везу, имао у виду само срећу свога дјетета и ништа друго.³⁶ У дипломатским објашњењима и званично увијек се истицао, као што знамо, тај породични моменат као једини мотив у тој ствари.

Вјенчање кнеза Петра и кнегиње Зорке обавило се на Цетињу у манастирској цркви 30. јула (11. августа по новом) 1883. године. Свadbена гозба и весеље било је у дворскоме парку. По казивању војводе Гавра Вуковића, кум је био црногорски министар војни војвода Илија Пламенац. Осим личне честитости и великог угледа, разлог за тај избор за кумство био је, каже војвода Гавро, што стари војвода Пламенац није имао наслједства, тј. порода. Томе би се могло додати и што је војвода Пламенац као један од најистакнутијих главара био неограничено одан књазу Николи — његов омиљени „Попо“. Стари сват био је чувени васојевински војвода Миљан Вуков, иначе отац војводе Гавра. Дјевери су били принчеви обје куће. Народ се јако веселио томе догађају.³⁷ Ваља свакако напоменути да је кнегиња Зорка тада имала 19 година а кнез Петар 39. Сердар Раде Туров Пламенац каже, не наводећи разлог, да је књаз Никола имао много муке док је своју кћер приволио да се уда за кнеза Петра. Но и без тога је јасно да су у склапању овога брака на обје стране доминирали извјесни политички мотиви.

Од интереса је да се види колики је мираз са принцем Зорком добио кнез Петар Карађорђевић. Свакако, тај мираз је на овај или онај начин дала руска влада. Читав књажевски двор на Цетињу издржавао се иначе од руских супсидија, па је и због тога разумљиво да су се тамо морала наћи средства за мираз за кнегињу Зорку. Но, није се могло утврдити колико је износио

³⁴ ПР, прим. писма, бр. 13, датум назначен.

³⁵ Државни архив, Цетиње, Министарство иностраних дјела (= ДАН МИД) 14. VII 1883, бр. 455.

³⁶ Исто, 13. VIII и. г., бр. 531.

³⁷ Мемоари М. Вуковића. Овдје се још говори како су за свадбу доношени дарови из цијеле Црне Горе. Племена су се просто утркивала у томе. Књаз Никола је то забранио, да се народ сувише не изложи трошковима. Међутим, на Илију Јовановића Бјелоша, који такође о томе свједочи, већи утисак је учинило то што је сиротиња из Цетиња и околине последице огромне гозбе, на којој су биле и бројне депутације из читаве Црне Горе, „на бремена носила са те трпезе својим кућама хљеба, меса и вина“. АИИ, Ф 102, св. 1, стр. 2—3.

тај мираз. Војвода Гавро међутим каже да „ефективног мираза није било“, већ је само било одређено да се из државне касе издаје породици кнеза Петра годишњи интерес од 8% на 50.000 франака.³⁸ Поводом пута књаза Николе из Беча у Париз средином јуна те године и боравка тамо, српски дипломати су се веома живо интересовали. Божићевић из Беча јављао је да књаз у Париз носи мјеницу на 2 милиона рубаља у злату, које руски цар даје као мираз његовој кћери. Књаз Никола наводно сада хоће да те новце подигне из једне париске банке и преда их кнезу Петру.³⁹ Убрзо Божићевић допуњује да је предње обавјештење „под условом највеће дискреције“ добио од неког Розена, с тим да га не пита за извор вијести, која је иначе, каже се, веома поуздана.⁴⁰ Међутим, српски посланик у Паризу, Мариновић, јављао је да је речени мираз „много мањи него што се говорило“, али тачни износ није могао сазнати. У главници неће се смјети дирати, а оброци интереса добијаће се повремено и то „само на признаницу његове (књаза Николе) кћери“.⁴¹ Прилика да се помене питање мираза пружила се двије године касније, у вези са неким гласовима о политичкој агитацији кнеза Карађорђевића за коју му је требало новаца. Најприје је Божићевић од неког „чуо“ да мираз износи 60.000 рубаља,⁴² па како му се учинио малим, припитао је, и исти му је други пут рекао да није 60.000 него 260.000 рубаља.⁴³ По свој прилици, руски цар и књаз Никола су питање мираза тајно регулисали. Може се претпоставити да је за личне расходе породице Карађорђевић предвиђен одређени скромнији износ. Истина, породица Карађорђевић иначе је и сама имала средстава за живот. Но ако би наступио случај да би некад какву претендентску акцију кнеза Карађорђевића подржавале Русија и Црна Гора, за ту потребу свакако би се нашло средстава. Није најважније у „миразу“ у простом смислу ријечи, већ у мотивима зашто се то држало у тајности. Наравно, осим претпоставки о томе се овдје ништа сигурно не може рећи.

Послије свадбе кнежевски брачни пар Карађорђевића пошао је, каже војвода Гавро, у иностранство, да се јави староме кнезу Александру. Док су боравили тамо, на Цетињу им је оправљена

³⁸ Мемсари Вуковића, исто.

³⁹ АДСИП, ПО, Ф/II, 3/3, Беч, Божићевић — Мин. иностр. дјела Београд 8. VI и. г.

⁴⁰ Исто, депеша од 11. VI и. г. бр. 45.

⁴¹ Исто, изв. Мариновића 7. VII и. г. Србијански дипломати интересовали су се иначе има ли ова посјета књаза Николе и неку политичку сврху, поготово што је тамо био и кнез Петар Карађорђевић. Маринковић је утврдио да је књаз био у чисто приватној посјети; учинио је само кратке куртоазне посјете предсједнику Француске Републике и министру спољних послова. У једном другом телеграму, на коме нема датума, Маринковић каже да је књаз избјегавао да се састаје са кнезом Петром, а да је углавном куповао неке наките за своју кћер.

⁴² Исто, К/3, Ф II, 27. VII 1885.

⁴³ Исто, телеграм од 31. VII 1885.

и припремљена кућа за становање, преко пута двора књаза Николе. Кнегиња Зорка, навикла на љубав и пажњу родитеља на Цетињу, брзо се, каже Гавро, заситила живљења у великим европским градовима. Вративши се из Западне Европе, кнез Петар и кнегиња Зорка стално су се настанили на Цетињу.⁴⁴

Реаговања послје свадбе, нарочито у српским политичким круговима, посебно због тога што је тамо рускога цара заступао гроф Орлов Денисов, била су још сумњивија него раније. Према извјештају српског посланика у Петрограду, Гарашанина, тамошњи амбасадори Аустро-Угарске и Њемачке изразили су му мишљење да сада треба „из резерве изаћи“, јер присуство Орлова на свадби показује да је прије свега руска влада радила на остварењу тога брака, а у циљу да омета садашњи правац спољне и унутрашње политике Србије. Ове силе, међутим, неће из резерве изаћи. Као потез који цетињској свадби на неки начин парира, Гарашанин оцјењује то што је канцелар Бизмарк позвао краља Милана да присуствује скорашњим маневрима њемачке војске.⁴⁵ Јасно је било да је њемачка влада сасвим задовољна текућом спољном политиком Србије, односно да чврсто стоји иза интимног савеза аустроугарске владе и краља Милана. У крајњој линији у томе је основни разлог што се Беч није много узнемиравао због свадбе на Цетињу. Ускоро је Гарашанин јављао шта се у дипломатским круговима у Петрограду „прича“. Званична Русија патронирала је брак кнеза Петра и кнегиње Зорке у циљу да смањи аустријски утицај на Србију. Руска влада наводно ради још на томе да бугарски кнез узме другу кћер књаза Николе, „ваљда у тој намјери да изолира Србију од осталих словенских народа“.⁴⁶

Истих дана из Беча је обавештавао Богићевић како су министри спољних послова Аустро-Угарске, Калноки, и Русије, Гирс, доста разговарали „и о Србији“. Калноки је инсистирао на неопходности чувања постојећег стања и мира у Србији, и, како се каже, против агитације Карађорђевића. Гирс је наводно увјеравао да су они, укључујући и цара, били противни да црногорски књаз своју кћер да за кнеза Карађорђевића, али нијесу успјели да га од тога одврате. Што се тиче самог Карађорђевића, увјеравао је према овоме Гирс Калнокија, да га руски цар и влада нијесу никада протежирали, нити ће, ни лично ни као претендента на пријесто у Србији.⁴⁷ Ако је Богићевић о предњем тачно обавијештен, разумљиво што Гирс Калнокију није могао рећи праву истину, уколико је сву и знао. Тако представљени разговор Калнокија са Гирсом понајприје изгледа као индиректно образлагање Беча српској влади да ни они нијесу могли спријечити цетињски догађај. Дјелује и то као да аустријска влада није

⁴⁴ Мемоари Г. Вуковића, исто.

⁴⁵ АДСИП, ПО, Ф II, Гарашанин — Пироћанцу, 10. VIII 1883.

⁴⁶ Исто, од 23. VIII 1883, бр. 36.

⁴⁷ Исто, Ф I, 1. VIII 1883.

тако незадовољна због цетињске свадбе — уколико се краљ Милан буде више љутио на Русију и Црну Гору, утолико ће више тражити заштиту и потпору Аустро-Угарске.

У Београду, међутим, нијесу могли сакрити велико узнемирење и огорчење. Послије свега, предсједник србијанске владе, Милан Пироћанац, поводом орођења црногорске династије Петровић Његош са претендентском династијом Карађорђевић, послао је један циркулар свим представницима Србије у иностранству. Најприје се констатује да иако је ствар скривана од јавности све до повратка књаза Николе из Москве крајем овог прољећа, србијанска влада знала је још од почетка да се на томе радило. Није то изнебуха искрсло, него се почело плести још „пре три године“, најприје у Бечу. Књаз Никола у почетку се наводно противио тој идеји, док није у току времена — „подстицан са извесне стране“ — нашао за згодно да је објеручке прихвати. Очигледно се мисли на подстицања од стране руске владе. Одмах затим констатује се како је рускога цара на свадби заступао гроф Орлов Денисов. Потом се види како је србијанској влади нарочито тешко пао један чланак у „Гласу Црногорца“, којим је свадба „оглашена унапред“.⁴⁸ У циркуларном писму Пироћанца износи се да се у томе чланку на особит начин повезује прошлост и садашњост да би се величала Црна Гора, Петровићи и Карађорђевићи, од чега се уопште не види Србија нити „њена славна династија краљевског круном увенчана“. А из Русије од стране неке дириговане штампе, та свадба је поздрављена као „давнашња жеља“ и пружање бољих изгледа за будућност српскога народа, који је сада тобоже у „очајном положају“. За Пироћанца, даље, нема сумње да су „велику интригу“ инспирисали непријатељи националног позива не само Србије него и Црне Горе. Потом, зар да се кнегиња Зорка, кумче кнеза Михаила — ближњег рођака краља Милана — даде за жену ономе који је „попрскан крвљу“ тога незаборавног владоца Србије. То је дјело злобе и мржње, које не спаја него цијепа, које није залога слоге и братске љубави, „него оштра стрела уперена право против краља Србије“. То је нова сметња, поред толиких других, ослобођењу и уједињењу српскога народа, и томе слично. Пироћанац се овдје поиграва ријечима — национални позив, ослобођење, уједињење... Непријатељ уједињења и ослобођења Срба није тада била Русија, већ Аустро-Угарска, сила са којом је Пироћанчева односно влада краља Милана тада била у најбољим односима. Зато се не може знати на које се то заједничке непријатеље Србије и Црне Горе овдје мисли? Иначе Пироћанац може да се згражава што се кумче кнеза Михаила удало за једнога Карађорђе-

⁴⁸ Комплет „Гласа Црногорца“ за 1883. годину нема за сада ни Централна библиотека на Цетињу, ни библиотека Историјског института у Титограду. Међу сачуваним бројевима листа у Музеју на Цетињу овај број се не налази. Ни у главнијим библиотекама у Београду нема „Гласа Црногорца“ за 1883. годину.

вића. Пироћанац још каже да је србијанска влада прва која жали што је до тога дошло, иако то није могло да поремети стабилно унутрашње стање у Србији. „Што Србији даје прву улогу у Српству то није само територијална и бројна надмоћност њена, него просвета њена, војска, радиност, онај дух слободе, културе и свестраног напретка, због чега неоспорно предњачи и Српству и у Јужном Словенству“. Никакве интриге не могу Србију скренути са тога пута. Династија Обреновића, говори се даље, чврсто је срасла са Србијом, па је смијешно и мислити да би један Карађорђевић, макар и као зет књаза Николе, могао бити такмац краљу Милану. Сва причања књаза Николе о неполитичком карактеру тога брака неистинита су. Његова понуда кумства краљу Милану јесте „пустош духа једног човека“. На крају, цетињска свадба, ма колико сама по себи погубна, не само што није никога узнемирила, него „осим једнодушне осуде и дубоког презрења није изазвала друго осјећања“.⁴⁹ Не треба ни помињати да србијанска влада, а краљ Милан нарочито, нијесу нимало били равнодушни ни мирни поводом цетињске свадбе. А главно што се из горњег намеће јесте да је званични Београд сада повукао закључак и заузео чврсти став да са црногорском владом и династијом убудуће не може имати ни обичне нормалне односе докле год кнез Петар Карађорђевић у својим претендентским намјерама на било какав начин, макар само пасивно и прећутно, ужива потпору званичнога Цетиња. Самим браком са кћерком књаза Николе претендентске позиције кнеза Петра су битно ојачане и осмишљене, а његово стално брављење на Цетињу само по себи је значило подршку књаза Николе и црногорске владе. На династичкој линији дубоко непријатељски односи између Цетиња и Београда трајаће све док у Србији на пријестолу буде краљ Милан.

*

Видимо да и склапање брачне везе у одређеним условима може допринијети да се извјесни политички планови, намјере, жеље одређених влада, странака, личности поспјеше, јасније усмјере, организују на неко дјеловање. Управо на тај начин дало се разумјети политичко значење склапање брака између кнеза Петра Карађорђевића — најстаријег сина бившег владара Србије кнеза Александра Карађорђевића — и најстарије кћерке владајућег црногорског кнеза Николе — Љубице-Зорке Петровић Његош.

Напријед смо истицали да су тај брак инспирисали одређени политички мотиви са обе стране. Србија је послје Берлинског конгреса окренула леђа Русији и прије свега због одређених економских разлога спољнополитички ослонац нашла је у

⁴⁹ АДСИП, ПО, Ф II, I/8, бр. 1046, 20. VIII 1883.

Аустро-Угарској. Мала и веома сиромашна Црна Гора и даље је битно зависила од финансијске помоћи Русије, па је и у спољној политици наставила да готово без резерве слиједи њену вољу. Но Аустро-Угарска 80-тих година прошлога вијека све озбиљније је угрожавала и потискивала руске позиције и у Бугарској. На Балкану се према томе створила констелација са значајном превагом аустроугарског утицаја. Али у случају Србије, особито, аустријска политичка превласт била је у суштој опречности са стварним далекосежним интересима и тежњама њенога народа.

Зато је било могућно да се краљу Милану, његовој околини и њиховим покровитељима у Бечу стави до знања како за такав спољнополитички правац Србија има изгледа и могућности да нађе алтернативу. Еманципација од Аустро-Угарске подразумијева враћање Србије на њен природни пут борбе за ослобођење и уједињење свих Срба и у крајњој линији Југословена. За такву перспективу Србије ваљало је везати претензије на њен пријесто кнеза Петра Карађорђевића. У тадашњим условима најпогоднији начин да се те његове претензије политички ојачају и осмисле био је брак са кћерком књаза Николе. То је само собом значило дубљу моралну, а у одређеним моментима представљаће и извјесну акциону идејно-политичку повезаност са опозиционим снагама режиму краља Милана у Србији. Народ Србије моћи ће да види да сада иза кнеза Карађорђевића чвршће стоје Русија и Црна Гора, као и остали Срби који теже ослобођењу од туђинске власти.

Шире гледано, Русија је тада била јако незадовољна берлинским рјешењем источног питања, посебно положајем Аустро-Угарске. У Петрограду се сматрало да ће због тога Русија кад-тад морати да се ратом обрачуна са Аустро-Угарском. Ради те перспективе руска влада свакако је држала да им кнез Петар Карађорђевић као зет књаза Николе може некада бити од користи у балканској политици. На мјесту је било сматрати да би у случају руско-аустријског сукоба Србија нашла свој пут у тако оријентисаноме политичком правцу кнеза Карађорђевића — у антиаустријској коалицији заједно са Црном Гором и Русијом гдје јој је и мјесто. У тим претпоставкама јесу, по свему изгледа, најдубљи разлози толиког огорчења и нервозе краља Милана и извјесног узнемиравања и зазирања у Бечу поводом „цетињске свадбе“.

Зато та свадба није била онако наивна ствар како су је руски политички кругови и књаз Никола спољном свијету представљали. Истина, за читавих 20 година у Србији неће доћи до радикалне унутрашње и спољнополитичке као ни династичке промјене. А када се у Београду буде догодио преврат (маја 1903), то ће бити без икакве везе са Цетињем. Али без обзира на то, ојачани морално-политички положај у реченоме смислу кнеза Петра Карађорђевића од 1883. године сам по себи ће представљати извјестан фактор у политичком развоју Србије наредних

година. Тада ће кнез Петар и понешто практично предузимати, углавном у савезу са радикалском опозицијом, у циљу остварења својих претензија.

Због свега изложеног лако је разумјети што ће у даљем развоју прилично потрајати веома лоши односи између владајућих династија и влада Србије и Црне Горе.

R É S U M É

Novak Ražnatović

MARIAGE DU PRINCE PETAR KARADORĐEVIĆ ET LES RELATIONS SERBO-MONTÉNÉGRINES

La conclusion du mariage en 1883. entre le prétendant au trône de Serbie, prince Petar Karadorđević, et la fille du prince monténégrin Nikola Zorka a occasionné de très mauvaises relations entre Beograd et Cetinje. Ce mariage a été approuvé et béni par l'empereur russe et le prince Nikola l'accepta à bras ouverts. Le principal motif politique fut qu'avec le renforcement des positions de prétention du prince Karadorđević on prépara un cantre-coup à la suprématie absolue et à l'influence de l'Autriche-Hongrie sur la politique de la Serbie sous le règne du roi Milan Obrenović. Pourtant le gouvernement austro-hongrois ne s'opposa pas d'une manière si décisive à la conclusion de ce mariage car il ne pouvait pas l'empêcher et aussi par rapport à ce mariage il eût pu plus fortement encore attacher pour lui la dynastie et le gouvernement serbe. Le roi Milan a vu dans ce mariage, c'est-à-dire dans la politique de la Russie et du Monténégro, qui l'ont inspiré, le grand danger pour l'existence de sa dynastie. Entre les gouvernements et les dynasties de la Serbie et du Monténégro est survenue une époque de pénibles intrigues et en général de très mauvaises relations ce qui durera jusqu'à l'abdication du roi Milan en 1889.